

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Axel Hallén

Tar du notan?

Något om fördelningen av rättegångskostnaderna enligt 18 kap. 4 § RB och dess påverkan på processen

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: HT 2016

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
Summary	3
Förkortningar	5
I Inledning	6
I.I Allmänt	6
I.II Syfte	7
I.III Frågeställningar	7
I.IV Avgränsningar	7
I.V Perspektiv, metod och teori	7
I.VI Forskningsläge	8
I.VII Material	8
I.VIII Disposition	9
II Bestämmelsens gällande lydelse	9
III Bakgrund till 18 kap. 4 § RB	10
III.I ÄRB och skadeståndsteorin	10
III.II RB och rättsskyddsteorin	11
III.II.I Regleringens syfte	11
III.II.II Regleringens motiv	12
IV Praxis	13
IV.I NJA 1973 s. 623	13
IV.II NJA 1978 s. 307	14
IV.III NJA 1979 s. 567	15

IV.IV RH 1995:135	16
IV.V NJA 1982 s. 804	16
IV.VI Sammanfattning	17
V Doktrin	17
VI Om motiven och kostnadsfördelningen	17
VII Proportionalitetsprincipens tillämpning	19
VIII Närmare om tyngdpunktprincipen	20
VI Analys	21
VI.I Om valet av princip	21
VI.I.I Kraven för tyngdpunktprincipens tillämplighet	22
VI.I.II Presumeras proportionalitetsprincipen?	23
VI.II Något om hur parternas processföring kan antas påverkas	23
VI.III Principernas överensstämmelse med motiven	24
VI.IV En kommentar <i>de lege ferenda</i>	26
VII Sammanfattande kommentar	26
Käll- och litteraturförteckning	28
Rättsfallsförteckning	30
Bilaga 1	31

Sammanfattning

Rättegångskostnadernas fördelning i tvistemål regleras sedan 1948 i 18 kap. RB. Av 18 kap. 4 § framgår hur fördelningen ska ske då part har flera yrkanden, eller då part endast har ett yrkande, men talan endast delvis bifalls. Innan RB:s införande reglerades fördelningen av rättegångskostnaderna i 21 kap. ÄRB. Bägge lagarna bygger på samma huvudregel, att tappande part ska betala vinnande parts rättegångskostnad. För mer komplexa situationer, likt den som idag regleras i 18 kap. 4 §, saknade emellertid ÄRB reglering. Dessutom skilde sig syftet med bestämmelserna i de båda lagarna; ÄRB behandlade rättegångskostnaderna som ett skadestånd, medan RB behandlar dessa som medel för att uppfylla en parts rättsskydd. Genom RB infördes således dels en ny reglering, dels ett helt nytt syfte.

Syftet med uppsatsen är att behandla hur bestämmelsen i 18 kap. 4 § tillämpas idag och hur detta kan antas påverka parterna då de processar i domstol. Uppsatsen försöker även utvärdera denna påverkan mot bakgrund av regleringens syfte. För att arbetets syfte ska uppfyllas har tre frågeställningar använts. Metoden vid arbetet har varierat; en rättsdogmatisk metod har använts för att beskriva rättsläget och dess bakgrund, medan en metod bestående av kvalificerade antaganden har använts då påverkan på processen behandlats. Då denna påverkan utvärderats mot regleringens syfte har den rättsdogmatiska metoden till viss del kompletterats med en kritisk metod.

Under 1970- och 1980-talen kom flera på området centrala avgöranden. År 1973 dömde HD i plenum att det avgörande för rättegångskostnadernas fördelning skulle vara utgången i målet, något som senare kommit att kallas proportionalitetsprincipen. År 1978 meddelade HD ytterligare ett avgörande, i vilket den part som vunnit huvudfrågan premierades, något som senare kommit att kallas tyngdpunktsprincipen. Rättsläget har sedan dess dominerats av dessa principer och deras inbördes förhållandet.

Samtidigt kom flera författare i doktrin att intressera sig för hur rättegångskostnaderna skulle fördelas för att fördelningen skulle följa motiven bakom RB. De har kommit att förorda proportionalitetsprincipen, eftersom de menat att tyngdpunktsprincipen ofta innebär ett otillbörligt gynnande av kändan. I doktrin har det även tydliggjorts hur proportionalitetsprincipen ska användas av domstolarna.

Uppsatsen presenterar flera slutsatser. Det är tydligt att rättsläget avseende rättegångskostnadernas fördelning är oklart, och att detta kan antas ha en inverkan på parternas processföring, t.ex. på vilket sätt käranden lägger upp sin talan. Författaren diskuterar även det stöd som proportionalitetsprincipen kommit att få i praxis och doktrin, samt presenterar, ur ett perspektiv av *de lege ferenda*, argument för en bredare användning av tyngdpunktprincipen.

Summary

The distribution of costs in civil proceedings are, since 1948, governed by Chapter 18 of RB. Paragraph 4 regulates how the distribution should be made when the case of one of the parties consists of several claims, or when one of the parties only have a single claim, but the case is only partially upheld by the court. Before the introduction of RB, the allocation of costs were in Chapter 21 of ÄRB. Both laws are based on the same general rule, that the unsuccessful party are to pay the costs of the successful party. For situations of greater complexity however, like the one currently governed by § 4 of Chapter 18 of RB, ÄRB lacked regulations. Moreover, the purpose of the distribution of costs differs between the two laws; ÄRB treated costs as a form of damages, while RB treat them as means to satisfy a party's right to justice. Thusly the new RB saw not only the introduction of new provisions, but also that of a brand new underlying purpose.

The purpose of this paper is to examine how the provision in § 4 of Chapter 18 of RB is to be used today, and how this interpretation effects the parties in the court proceedings. The paper also aims to assess the impact on the parties in relation to the purpose of the regulation. In order for the paper to be successful in its purpose, three questions have been used. The method with which the work has been conducted has varied: a legal dogmatic method has been used to describe the legal situation and its background, while a method consisting of qualified assumptions has been used with regard to the impact the regulation may have on the legal process. A method consisting of critical study has complemented the legal dogmatic method when evaluating the impact on the parties in relation to the purpose of the regulation.

The nineteen-seventies and -eighties saw the ruling of several important precedents in this field of law. In 1973, the Supreme Court ruled in plenum, that the outcome in the case ought to be decisive for the distribution of costs, a rule which later came to be called the principle of proportionality. In a ruling in 1978 the Court added another principle, the principle of main issue, according to which the party winning the main issue of the case was to be rewarded his costs of trial. The legal situation has since been dominated by these two principles and how they relate to each other.

During the same period of time, several scholars took interest in how the costs should be allocated in order for the distribution to be in accordance with the motives behind RB. They came to advocate the principle of proportionality, while they argued that the principle of main issue often meant that

the plaintiffs were unduly favoured. Scholars also clarified how the courts were to apply the principle of proportionality.

The paper draws several conclusions. It is clear that the legal situation regarding the distribution of costs is uncertain, and that this is likely to have an impact on the legal process, e.g. on how the plaintiff chooses to construct his case. The author also discusses the special status that the principle of proportionality has come to receive in precedents and by legal scholars. Lastly, the paper presents, from a perspective of *de lege ferenda*, a case for a wider use of the principle of main issue.

Förkortningar

HD	Högsta domtolen
HovR	Hovrätt
TR	Tingsrätt
PLB	1938-års Processlagberedning
PK	1926-års Processkommission
SOU	Statens offentliga utredningar
Prop.	Proposition
BrB	Brottsbalk (1962:700)
RB	Rättegångsbalk (1948:740)
KöpL	Köplag (1990:931)
KKöpL	Konsumentköplag (1990:932)
ÄRB	”Äldre Rättegångsbalken”; Rättegångsbalken i 1734-års lag
NJA	Nytt juridiskt arkiv
RH	Rättsfall från hovrätterna
JustR	Justitieråd
JK	Justitiekanslern
SvJT	Svensk Juristtidning
Bl.a.	Bland annat
O.dyl.	Och dylikt
Kap.	Kapitel
St.	Stycke
Jfr	Jämför
Dvs.	Det vill säga
T.o.m.	Till och med
S.k.	Så kallad
T.ex.	Till exempel
Ang.	Angående
E.g.	<i>exempli gratia</i> ; for example
M.fl.	Med flera

I Inledning

I.I Allmänt

Rättegångskostnaderna i ett tvistemål kan bli mycket stora, inte sällan överstiger de tvisteföremålets värde.¹ Att kunna förutse vem dessa kostnader kan komma att belasta vid processens slut är därför centralt då en person överväger att gå till domstol för att slita en tvist.

Huvudregeln i svensk rätt är enkel, den som tappar målet betalar de kostnader motparten haft för att vinna (18 kap. 1 § RB). På notan tillkommer den förlorande partens egna kostnader. Denna huvudregel orsakar sällan något huvudbry för parterna och resultatet är enkelt att förutse. Det genomsnittliga tvistemålet är emellertid inte så enkelt som att käranden har ett yrkande som denne vinner eller tappar i dess helhet. Det är istället så att processen ofta består av flera yrkanden, som tar olika mycket tid och drar olika stora kostnader, och att det hela slutar i att kärandens yrkanden endast delvis bifalls. Här kan inte huvudregeln användas rakt av och den har därför försetts med undantag i 18 kap. 4 § RB.

Bestämmelsen reglerar hur kostnaderna ska fördelas då talan består av flera yrkanden, eller av ett yrkande, men talan endast delvis bifalls. Här är domstolens alternativ flera. I första hand ska kostnaderna delas upp på de olika frågorna. Kan inte så ske, vilket tvistemålets komplexa natur inte sällan omöjliggör, ska rätten istället kvitta eller jämka ersättningen.

På grund av hur 18 kap. 4 § kommit att tolkas i praxis och doktrin är rättsläget i viss mån oklart. Till detta kommer att domstolarnas motivering i kostnadsfrågan ofta är mycket torftig och inte sällan består av mer eller mindre standardiserade fraser. Trots vikten av förutsägbarhet innebär detta att parten inte sällan får finna sig i att inte veta var kostnaden för processen kommer att hamna och att denne inte kan räkna med att domen innehåller en tydlig bedömning i detta avseende. Detta innebär enligt min mening att frågan fordrar närmare belysning.

¹ Ett anmärkningsvärt och aktuellt exempel återfinns i Nyköpings TR avgörande i mål T 2153-15. Käranden yrkade skadestånd om 80 000 kr, vilket ogillades. Käranden ålades att betala svarandens rättegångskostnader, totalt 1 215 736 kr.

I.II Syfte

Uppsatsen syftar till att beskriva och tydliggöra rättsläget avseende fördelningen av rättegångskostnader i tvistemål enligt 18 kap. 4 § RB och att undersöka om och hur rättsläget påverkar parterna. Syftet är även att undersöka hur en sådan påverkan förhåller sig till bestämmelsens syfte och att ge en kort kommentar *de lege ferenda* därtill.

I.III Frågeställningar

För att kunna uppfylla syftet så som det presenterats utgår arbetet från följande frågeställningar.

- 1. Hur har bestämmelsen i 18 kap. 4 § RB tolkats i praxis?*
- 2. Hur kan detta antas påverka parternas processföring?*
- 3. Kan en sådan påverkan anses vara godtagbar sett till regleringens syfte?*

I.IV Avgränsningar

Arbetet behandlar endast fördelningen av rättegångskostnader i dispositiva tvistemål, en avgränsning görs således mot fördelningen i indispositiva tvistemål och i brottmål.

En avgränsning görs vidare mot de fall då det är möjligt att klart särskilja kostnaderna på de olika delarna i målet. Inte heller behandlas situationen då det part tappat endast är av ringa betydelse.

Det är inte uppsatsens mål att återge den historiska bakgrunden för regleringen. Emellertid krävs korta återblickar för att besvara frågeställningarna. Slutligen är det inte möjligt i ett arbete av denna omfattning att uttömmande behandla hur processen påverkas, här ges endast belysande exempel.

I.V Perspektiv, metod och teori

Vid arbetet har flera olika perspektiv använts. Vid återgivning av regleringens bakomliggande syften, motiv och praxisbildning har ett rättstillämpningsperspektiv använts. Genomgående har

emellertid fokus varit ett praktiskt perspektiv, som vid besvarandet av den tredje frågeställningen kompletterats av ett rättsäkerhetsperspektiv.

Arbetet har utgått från en rättsdogmatisk metod. Svaren har således sökts primärt i de allmänt accepterade rättskällorna, alltså lagstiftning, förarbeten, praxis och uttalanden i doktrin.² Mot bakgrund av forskningsläget har metoden vid besvarandet av den andra frågeställningen bestått i att materialet använts för att underbygga kvalificerade antaganden och en kommentar *de lege ferenda*. Vid behandlingen av den tredje frågeställningen har den rättsdogmatiska metoden kompletterats till viss del av en kritisk metod.

Arbetet har utgått från teorin att rättsläget innebär att det är svårt för parterna att förutsäga hur rättegångskostnaderna kommer att fördelas. Det är vidare en del av teorin att denna osäkerhet påverkar parternas beteenden i processen.

I.VI Forskningsläge

Rörande fördelningen av rättegångskostnader är forskningsläget tämligen omfattande. Praxis på området är rikhaltig, med flera centrala prejudikat från HD. Vidare är diskursen i doktrin bred, då flera författare visat ämnet intresse och behandlat det utifrån olika perspektiv. Däribland ska *Welamson*³ och *Heuman*⁴ nämnas, som på ett praktiskt sätt framlagt hur frågan ska behandlas av domstolen. Även *Ekelöf*⁵ ska nämnas, då denne behandlat hur regleringens bakomliggande syften och motiv bör inverka på domstolarnas bedömning. Vad gäller rättslägets påverkan på parternas processföring är forskningsläget mindre rikhaltigt.

I.VII Material

Som framgått är mängden material på området tämligen stor. Centrala källor är förarbetena till RB; betänkandena från Processkommissionen (PK) (SOU 1926:33) och Processlagberedningen (PLB)

² Kleineman (2014), s. 21.

³ Lars Welamson (1921-2006), bl.a. professor i processrätt vid Stockholms universitet (1960-1969) och justitieråd i HD (1970-1988).

⁴ Lars Heuman (1941-), professor i processrätt vid Stockholms universitet.

⁵ Per Olof Ekelöf (1906-1990), bl.a. professor i processrätt vid Uppsala universitet (1943-1972).

(SOU 1938:44). Vidare är HD:s avgöranden i NJA 1973 s. 623 och NJA 1978 s. 307 särskilt viktiga, såväl som Welamsons artikel i SvJT 1989.

I.VIII Disposition

För att läsaren tydligt ska kunna skilja fakta och andras ställningstaganden från författarens egna är uppsatsen indelad i sju delar.

Del I består av inledningen, där arbetet bakom uppsatsen presenteras. I del II presenteras 18 kap. 4 § RB i dess gällande lydelse och i del III återges dess bakgrund, särskild vikt har här lagts vid de syften och motiv som låg bakom regleringen. I del IV återges hur praxis utvecklats och i del V återges hur ämnet behandlats i doktrin. I del VI analyseras det material som presenterats i del II-V. Uppsatsen avslutas med del VII, som sammanfattar materialet och slutsatserna samt redovisar svar på de frågeställningar som angetts i del I.III. I delarna VI-VII återges till viss del författarens egna uppfattningar.

II Bestämmelsens gällande lydelse

Inledningsvis ska den gällande lydelsen av bestämmelsen presenteras.

- 1 st *Äro i samma mål flera yrkanden och vinna parterna ömsom, ska vardera parten bära sin kostnad eller jämkad ersättning tilläggas endera eller ock, såvitt kostnaderna för olika delar av målet kunna särskiljas, ersättningskyldigheten därefter bestämmas. Är vad parten tappat av allenast ringa betydelse, må han dock erhålla full ersättning för sin kostnad.*
- 2 st *Vad nu sagts ska äga motsvarande tillämpning, om parts yrkande bifalles allenast till en del.*

Första stycket reglerar fördelningen av rättegångskostnader då parterna ömsom vinner vid s.k. *objektiv kumulation*, alltså att det i ett käromål finns flera yrkanden.⁶ Rätten ska då, i första hand, försöka dela upp kostnaderna på de olika delarna av målet. Kan inte så ske ska rätten istället kvitta eller jämka ersättningen. Andra stycket reglerar situationen då det enda yrkandet i ett käromål endast delvis bifalles. En sådan situation ska behandlas enligt första stycket. Utvecklingen i praxis

⁶ Om begreppet, se Ekelöf (2014), s. 162 f.

har gjort att de båda styckena i dag anses innebära samma sak och arbetet kommer således behandla dem gemensamt.⁷

III Bakgrund till 18 kap. 4 § RB

Historiskt har fördelningen av rättegångskostnaderna skett enligt olika teorier. Dessa teorier har utvecklats ur varandra, inte sällan har en teori varit en reaktion mot den tidigare förhärskande. För att förstå den idé-historiska bakgrunden till dagens reglering är det nödvändigt att arbetet kort behandlar hur fördelningen skedde före RB:s införande 1948.

III.I ÄRB och skadeståndsteorin⁸

Innan RB infördes reglerades fördelningen av rättegångskostnader i 21 kap. ÄRB. Likt idag var huvudregeln att den tappande parten skulle ersätta den vinnande parten dennes rättegångskostnader (3 §). Huvudregeln hade flera undantag, ett viktigt gavs i 3 §; då det tvistiga varit mörkt och tvivelaktigt skulle kostnaderna kvittas. I 4 § stadgades om fördelningen då det förelåg flera käromål som parten ömsom vann, ömsom tappade. I det fallet skulle parternas kostnader kvittas. Den situationen att en parts yrkande bifölls endast till viss del reglerades inte alls.

Istället för att följa huvudregeln i merparten av fall, nyttjade domstolarna oftast de allmänt hållna undantagen för att helt kvitta kostnaderna mellan parterna. Domstolarna gjorde så med grund i den så kallade *skadeståndsteorin*.⁹ Denna hade sina rötter i den justinianska rätten.¹⁰ Enligt teorin krävdes det, inte bara att en part tappade tvisten för att denne skulle lastas med rättegångskostnaderna, denne skulle dessutom ha *skuld* till processen. Att en part ålades att betala rättegångskostnaderna sågs som ett slags skadestånd.¹¹

⁷ Se Fitger m.fl., Rättegångsbalken m.m. (30 juni 2016, Zeteo), kommentaren till 18 kap. 4 §.

⁸ Se även Jacobsson (1964).

⁹ Wildte (1931), s. 66.

¹⁰ Ibid., s. 6.

¹¹ Ibid., s. 197 ff.

III.II RB och rättsskyddsteorin

För att underlätta för läsaren har detta avsnitt delats upp i två underrubriker. Inledningsvis redovisas förarbetenas tankar om vilket *syfte* som skulle uppnås med den nya regleringen, detta då det ska ställas i kontrast till den i del III.I beskrivna skadeståndsteorin. Därefter redovisas *motiven* för den praktiska användningen av den nya regleringen.

III.II.I Regleringens syfte

I inledningen av 1900-talet förändrades synen på fördelningen av rättegångskostnaderna. Den tidigare praxisbildningen hade blivit föremål för allt starkare missnöje under mitten av 1800-talet, då debattörer menade att domstolarna kommit att nyttja kvittning så ofta att det rättskydd ÄRB var tänkt att ge blivit undergrävt.¹² Detta rättskydd, menade dess förespråkare, kom av att den moderna staten förbjöd parterna att ta till självhjälp.¹³ Med ett sådant förbud följde en plikt för staten att tillhandahålla ett effektivt rättsmedel, och en motsvarande rätt för parterna att söka rättskydd från staten. Rätten till sådant rättskydd tillföll enligt teorin den part som hade ett s.k. rättskyddsintresse. Ett sådant intresse uppstod t.ex. då en parts fordran var förfallen eller då ett föremål tillhörande parten skadats. Eftersom parten då inte fick driva in fordran eller skadeståndet själv hade parten ett rättskyddsintresse. Även andra situationer ansågs kunna grunda ett sådant rättskyddsintresse.¹⁴ Snart kom man i doktrin att mena att teorin borde få genomslag även på fördelningen av rättegångskostnader, eftersom rättskyddet annars omöjligen kunde förverkligas.¹⁵

Då arbetet med RB inleddes under 1920- och 1930-talen fick denna *rättskyddsteori* stor inverkan på de nya bestämmelserna om fördelningen av kostnaderna. Att märka är dock att huvudregeln inte ändrades, även fortsatt skulle gälla att tappande part ersatte vinnande part dennes kostnad. PK uttalade angående huvudregeln:

Enligt processkommissionens mening kan icke råda någon tvekan därom att den grund, på vilken en ny lagstiftning i ämnet ska bygga, bör vara, att processens utgång i regel ska vara bestämmande för frågan om skyldighet att gälda rättegångskostnader. Det skydd, som en vinnande part genom domen erhåller för sin rätt,

¹² Se redogörelsen för L. O. Boströms mening *ibid.*, s. 227; jfr resonemanget i Neumann (1869), s. 60.

¹³ Jfr 8 kap. 9 § BrB.

¹⁴ Olivecrona (1960), s. 377 ff.

¹⁵ Kallenberg (1939), s. 1514.

blir icke fullständigt, med mindre han tillika får ersättning för de kostnader han ådragit sig för att få sin rätt erkänd. [...] Den allmänna utgångspunkten vid en blivande lagstiftning bör sålunda vara, att part, som tappar i huvudsaken, ska, oavsett om det kan läggas honom till last eller ej, att målet dragits under domstols prövning, förpliktas återgälda motparten dennes kostnader å rättegången.¹⁶

Alltså föreslog PK rättsskyddssteorin som det nya bakomliggande syftet med lagstiftningen, samtidigt som man avfärdade skadeståndsteorin. Det avgörande skulle vara utgången i processen. Således blev ansvaret för tappande part *strikt*, i den meningen att det inte spelade någon roll om denne gjort fel eller inte.

Även PLB fann att rättsskyddet skulle vara det centrala i den nya RB. Till detta lades även att huvudregeln medförde ett skydd mot onödiga rättegångar.¹⁷

III.II.II Regleringens motiv

PK redogjorde för hur praxis kommit att utvecklas, dels rörande fall då parterna ömsom vunnit flera käromål i ett tvistemål, dels fall då ett käromål endast delvis vunnit bifall. Inledningsvis berördes den förra situationen. PK anmärkte att i fall då det gick att tydligt dela upp kostnaderna i ett mål, skedde sådan kvittning som stadgades i lagtexten. Denna situation var dock ovanlig och oftast frångicks regeln. I fall då det ej gick att dela upp kostnaderna, men där det var ”uppenbart” att ett av käranden vunnit käromål kostat mer än ett av denne tappat, tillerkändes käranden i regel jämkad ersättning.¹⁸ I de fall det tappade käromålet var ”mindre betydande” i jämförelse med det vunna fick käranden full ersättning, så även i fall då det tappade bestod i ett ”till särskilda kostnader ej föranledande käromål”.¹⁹ Därefter behandlade PK praxis avseende den situationen att ett käromål delvis bifallits. Detta var som anförts ovan inte alls reglerad i ÄRB. Här tilldömdes käranden ofta ersättning för hela rättegångskostnaden. Undantag hade i praxis gjorts i situationer där den tappade delen varit behäftad med ”särskilda kostnader”²⁰, eller då det vunna beloppet var en ”obetydlig del” av det från början instämnda; här hade domstolarna ofta valt att jämka eller helt kvitta kostnaderna.²¹

¹⁶ SOU 1926:33, s. 208.

¹⁷ SOU 1938:44, s. 231.

¹⁸ SOU 1926:33, s. 209.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid., s. 210.

PK avslutade sin genomgång med att slå fast att den praxis som utvecklats var tillfredställande, men underströk vikten av att dela upp kostnaderna där detta var möjligt.²²

Även PLB fann praxisbildningen tillfredställande och ansåg att denna borde kodifieras i RB. Tillägg gjordes emellertid, vilka senare i hög grad kommit att påverka rättsutvecklingen. Det var PLB:s mening att rättsläget knappast tillät att den nya bestämmelsen uttömmande avhandlade alla de situationer som kunde uppstå; istället borde rätten ha möjlighet att jämka eller kvitta kostnaderna efter eget skön.²³ PLB framhöll att ”såvitt partens talan bifalles, han bör erhålla ersättning för sina kostnader i denna del av målet. Är den del, däri hans talan ogillats, av underordnad betydelse, bör full ersättning tilläggas honom.”²⁴ I de fall fråga var om ”skadestånd eller annan fordran” anförde PLB ett undantag från det ovan citerade, i sådana fall skulle den omständigheten att ersättning utdömts med lägre belopp än det av käranden instämnda ”endast i särskilda fall” medföra avsteg från huvudregeln.²⁵ Detta då PLB menade att sådana fordringar ofta var ”beroende av rättens uppskattning”.²⁶

IV Praxis

Del IV syftar till att återge hur 18 kap. 4 § RB har behandlats i praxis. Här har framförallt två principer vuxit fram; *proportionalitetsprincipen* och *tyngdpunktsprincipen*. I det följande presenteras några av de mest centrala avgörandena på området och särskild vikt läggs vid principuttalanden. Delen avslutas med en kortare sammanfattning.

IV.I NJA 1973 s. 623

Målet rörde storleken på underhållsbidrag. V och A hade tre barn tillsammans. TR förordnade att A skulle ha vårdnaden om de två yngsta barnen samt att V skulle bidra till deras underhåll med 200 kr vardera varje månad. V klagade på beslutet avseende underhållsskyldighetens storlek till HovR och

²² Ibid.

²³ SOU 1938:44, s. 234.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

vitsordade 100 kr vardera barn. A bestred ändring. HovR fastställde underhållsskyldigheten till 150 kr vardera barn. V dömdes även att betala A för rättegångskostnader trots att båda vunnit lika stor del av målet (150 kr är ju precis mitt emellan 100 och 200 kr). V sökte revision och prövningstillstånd beviljades avseende rättegångskostnadernas fördelning. HD avgjorde målet in pleno (målet kallas därför ofta för *pleniavgörandet*). I rättsfallet återges JK:s yttrande rörande hur det rådande rättsläget ofta kommit att premiera käranden i dylika fall, genom att ålägga svaranden ansvar för rättegångskostnaderna, trots att käranden tappat sin talan delvis. Detta hade sitt ursprung i uttalanden i förarbetena.²⁷ I rättegångskostnadsfrågan anförde HD att då:

utgången i målet blivit den nu angivna, får parterna anses ha i HovR:n ömsom vunnit och tappat i sådan mån att då särskilda omständigheter som föranleder annat ej förekommit - i ingendera parten bör vara skyldig att svara för motpartens kostnader.

Därmed skapade HD praxis på området på så sätt att käranden ej längre skulle tilldömas full ersättning i situationer där den utdömda ersättningen skiljt sig från den yrkade enbart för att domstolen gjort en skönsmässig bedömning.²⁸ HD kopplade alltså kostnadernas fördelning till utgången i målet även i sådana fall. Att HD på detta sätt lät utgången i målet bli avgörande är uttryck för vad som senare kommit att kallas proportionalitetsprincipen.

IV.II NJA 1978 s. 307

Målet rörde skadestånd vid fel i fastighet. B köpte en fastighet med en nybyggd villa direkt av byggherren S. En kort tid efter det att B flyttat in i villan upptäcktes omfattande vattenskador, vilka enligt B:s förmenande hade orsakats av att S dragit vattenledningar på fastigheten i strid med gällande byggnormer. B förde talan mot S med två skadeståndsyrkanden, dels 3 223 kr för vissa konsultkostnader o.dyl., dels 12 000 kr för nedsatt boendevärde under den tid då nödvändiga reparationer vidtogs. HD biföll det förra yrkandet i dess helhet och det senare till en fjärdedel (tillhoppa 6 223 kr); B tappade således den större delen av sin talan (3/5). Angående rättegångskostnaderna i HovR bedömde HD emellertid att dessa skulle betalas till fullo av S. Som grund härför anförde domstolen att målet ”huvudsakligen gällt frågan huruvida skadeståndsskyldighet föreligger eller inte”. Domstolen tog då ingen hänsyn till i vilken omfattning käromålet bifallits eller ogillats, eftersom målets *tyngdpunkt* legat i huruvida skadeståndsskyldighet

²⁷ Jfr redogörelsen för PLB:s överväganden ang. skadeståndsmål under not 25.

²⁸ Om tidigare praxis på området, se del III.II.II.

överhuvudtaget förelegat. Denna fråga hade vunnits av B. Att beloppet sedan blev lägre än det ursprungligen yrkade spelade ingen roll eftersom bedömningen i den delen knappast tagit lång tid eller dragit stora kostnader. Rättsfallet anses därför ge uttryck för tyngdpunktprincipen.

IV.III NJA 1979 s. 567

Målet rörde huruvida en make var underhållsskyldig gentemot sin före detta maka. K yrkade att B till henne skulle utge 2 000 kr varje månad, B bestred käromålet. HovR kom senare att tilldöma K 1 800 kr varje månad under en kortare period och därefter 800 kr varje månad. Den dömde även B att betala för K:s rättegångskostnader. HD prövade endast rättegångskostnadernas fördelning och definierade närmare de situationer där tyngdpunktprincipen kan bli aktuell vid fördelningen av rättegångskostnader. Domstolen drog en skiljelinje mellan fall där underlaget för en fordrans existens är detsamma som för dess storlek och fall där det inte är så. Endast i det senare fallet tycks tyngdpunktprincipen göra sig gällande. HD utvecklade:

I mål om betalning för fordran kan situationen vara den, att frågan huruvida betalningsskyldighet överhuvud föreligger är att bedöma på grundval av ett annat processmaterial och med tillämpning av andra regler än frågan om fordringens storlek. [...] När i sådant fall kravet endast delvis bifalles, kan utgången i målet ofta inte utan vidare bli bestämmande för hur ansvaret för rättegångskostnaderna ska förläggas.

HD fortsatte därefter med att slå fast att tyngdpunktprincipen är att föredra i dessa situationer:

Har frågan huruvida betalningsskyldighet överhuvud föreligger utgjort tyngdpunkten i processen och därför dragit mest rättegångskostnad, måste detta förhållande - ej sällan i hög grad - inverka på bedömningen av frågan hur ansvaret för rättegångskostnaderna ska bäras.

I målet fann domstolen dock principen ej tillämplig, eftersom den främsta frågan i målet rört storleken på bidraget, en fråga som domstolen bedömde *skönsmässigt*. Dessutom skedde bedömningen i frågan om storleken mot bakgrund av samma material som frågan om huruvida underhållsskyldighet alls förelåg. I sådana fall menade HD skulle kostnaden fördelas enligt proportionalitetsprincipen ”om ej särskilda omständigheter föranleder annat”. Eftersom parterna tappat och vunnit ungefär lika stor del i HovR, kvittades kostnaderna där.

IV.IV RH 1995:135

A förde talan mot K rörande skadestånd. Talan grundade sig i att K hade utsatt A för sexuella övergrepp vid tre tillfällen. A yrkade, för samtliga tillfällen, sammanlagt skadestånd om 100 000 kr, uppdelat på tre olika skador. K bestred både att händelserna alls ägt rum och att A hade åsamkats skador. Tingsrätten ogillade talan avseende de två äldsta tillfällena då preskription inträtt. Tingsrätten fann det tredje tillfället styrkt och att A hade rätt till skadestånd med 30 000 kr för personligt lidande. De två övriga posterna yrkade av A, stadigvarande men och olägenheter i övrigt samt sveda och värk, ogillades. K dömdes även att betala A för rättegångskostnader. K överklagade rättegångskostnadernas fördelning. I sin dom utgick HovR från resonemanget i NJA 1979 s. 567. Domstolen fann att tyngdpunkten i målet skulle anses vara huruvida det tredje tillfället ägt rum och om det orsakat A de påstådda skadorna. Då käranden vunnit den förra frågan helt, men endast vunnit den senare delvis (till 1/3) fann hovrätten att denne inte vunnit tillräckligt stor del av målet för att helt få sina kostnader ersatta enligt tyngdpunktsprincipen. Alltså fann rätten proportionalitetsprincipen tillämplig och kostnaderna kvittades.

IV.V NJA 1982 s. 804

N och L bodde grannar. Mellan deras fastigheter gick en väg, ägd av en vägsamfällighet. N stämde L med grund i att L skulle ha plöjt upp en del av vägen. N hade två yrkanden om skadestånd, dels 5 461 kr för reparationer hon nödgats utföra på vägen, dels 500 kr för diverse reparationer på hennes fastighet. L bestred N:s yrkanden på den grunden att dessa inte rörde ersättningsgilla skador. TR ogillade N:s andra yrkande, men biföll det första yrkandet delvis, med 3 000 kr (N vann således närmast 1/2 av sin talan). L dömdes att stå för N:s rättegångskostnader. Bägge klagade till HovR, som fastställde domen, och sedan till HD, som meddelade prövningstillstånd avseende frågan om rättegångskostnadernas fördelning. HD slog fast att målet rört två frågor, dels en skadas existens, dels dess storlek. Därefter erinrade HD om de bedömningar som gjorts i tidigare avgöranden:

När i mål om betalning för fordran en kärandes yrkande bifalls endast delvis, kan förhållandena vara sådana att - även utifrån det synsätt som ligger till grund för HD:s avgörande i plenimålet NJA 1973 s 623 - käranden bör få ersättning för rättegångskostnader i större omfattning än som kan föranledas av målets utgång. Belysande härför är följande principuttalande av HD i NJA 1979 s 567 [...]

I förevarande fall slog HD dock fast att kriterierna i NJA 1979 s. 567 inte kunde anses uppfyllda, eftersom de båda aktuella frågorna besvarats med ett resonemang utifrån samma grunder:

Både när det gäller frågan, huruvida skada uppkommit, och i fråga om skadans storlek har TR:ns bedömning [...] grundats på dess uppfattning om förhållandena på platsen före plöjningen. Dessa förhållanden har sålunda i samma mån varit av betydelse för frågan, huruvida betalningsskyldighet för Anders L över huvud uppkommit, och för frågan om betalningsskyldighetens storlek. Det är följaktligen inte möjligt att ens uppskattningsvis fördela rättegångskostnaderna på dessa båda frågor.

HD avslutade bedömningen med att slå fast att i situationer som den aktuella ska utgången i målet bli avgörande för rättegångskostnadernas fördelning, dvs. att proportionalitetsprincipen ska användas. Eftersom parterna tappat nästan exakt halva målet var kvittades rättegångskostnaderna i HovR.

IV.VI Sammanfattning

Genom NJA 1973 s. 623 skapade HD ny praxis vad gäller fördelningen av rättegångskostnader. I fallet introducerades *proportionalitetsprincipen*, alltså att fördelningen av rättegångskostnaderna ska följa hur stor del av det yrkade beloppet en part vunnit i målet.²⁹

Genom NJA 1978 s. 307 introducerades *tyngdpunktsprincipen*, alltså att i de fall då en fråga tagit mycket tid och dragit stora kostnader ska vinnaren av denna frågan få sina kostnader ersatta. Detta trots att denna part kanske inte vinner hela sitt instämnda belopp.³⁰

V Doktrin

Under tiden från 1960-talet till idag har frågan om rättegångskostnadernas fördelning diskuterats livligt i doktrin. Delar av detta material har genom praxisutvecklingen blivit ointressant för den fortsatta analysen. Vid valet av källor har därför frågeställningarnas utformning beaktats.

VI Om motiven och kostnadsfördelningen

Under 1960-talet rörde diskussionen främst hur kostnadsfördelningen skulle ske för att vara i linje med syftet bakom den då nyligen införda RB. Welamson lyfte fram att förarbetena tycktes premiera

²⁹ Om principens tillämplighet vid jämkning av kostnader, jfr NJA 1982 s. 559. Jfr även NJA 1987 s. 719 om principens tillämplighet vid utsökningsmål.

³⁰ Om principen i brottmål, jfr NJA 1988 s. 532 och prop. 1999/2000:47 s. 6.

käranden, särskilt att käranden enligt dessa skulle få *full* ersättning då denne fick ett lägre belopp än yrkat utdömt efter rättens skälighetsuppskattning.³¹ Welamson sökte i sin avhandling finna skäl för en sådan ordning.³² Endast att det var svårt för käranden att veta exakt hur stort skadeståndet skulle vara kunde ej vara tillräckligt skäl, samma svårighet förelåg ju för svaranden.³³

Welamson erinrade sedan om att principerna bakom huvudregeln (att tappande part skulle betala vinnande parts rättegångskostnad) var två, dels rättskyddsprincipen (av Welamson kallad *reparationssynpunkten*), dels att avhålla parter från onödiga processer (*preventionssynpunkten*). Den senare avfärdade Welamson som skäl för ett gynnande av käranden; i det fall domstolen inte helt biföll käromålet har bägge parter haft skäl för sin process, annars hade ju käromålet helt bifallits. Inte heller den förstnämnda principen stödde ett sådant gynnande menade Welamson. Bägge principerna gav enligt Welamson emellertid stöd för att parten fick ersättning för den del där denne vann, och att situationen då var densamma som i *separata processer*. Welamson vidgick dock att kärandens rätt då det rörde fordran beroende av rättens skälighetsbedömning, blev ”mer eller mindre illusorisk” om varje rättens prutning påverkade fördelningen av rättegångskostnaderna, men menade att detsamma kunde sägas om svaranden.³⁴ Welamson ansåg att det saknades en helt tillfredställande modell för kostnadsfördelningen i sådana fall.³⁵ Inte heller då frågan om ett belopps storlek var en liten del av den totala processen skulle käranden dock premieras, menade Welamson.³⁶

Ekelöf skilde mellan situationen att kostnaderna var särskiljbara och den där de var av betydelse för bägge yrkandena målet.³⁷ I den förra situationen skulle kostnaderna delas upp på de olika frågorna, vilket Ekelöf även menade var att föredra ur ett processekonomiskt perspektiv.³⁸ Avseende den andra situationen utgick Ekelöf från ett exempelfall, med två ersättningsyrkanden, varav det större

³¹ Se not 25.

³² Welamson (1964), s. 689.

³³ Ibid., s. 690, se även Ekelöf (1960), s. 130 f.

³⁴ Ibid., s. 708.

³⁵ Ibid., s. 707 f., jfr Welamsons resonemang om en ”glidande skala”, ibid. s. 700.

³⁶ Se dennes argumentering om preventionprincipen, ibid., s. 708 f.

³⁷ Ekelöf (1960), s. 112.

³⁸ Ibid., s. 114 f., Ekelöf menar att anledningen till att mål kumuleras är just processekonomisk, jfr Ekelöf (2014), s. 161.

bifölls. Det antogs att ansvarsfrågan hade upptagit störst kostnad för parterna. Ekelöf höll här med Welamson, rätten skulle kvitta eller jämka kostnaderna så att fördelningen liknade den i separata processer.³⁹ I den situationen då det bara fanns ett yrkande, som delvis bifölls, förordade Ekelöf dock att utgången i målet skulle styra. Detta motiverade även parterna att ej yrka för mycket eller medge för litet, vilket även skulle leda till en enklare rättegång.⁴⁰

I motsats till Welamson förordade Ekelöf i vissa situationer tyngdpunktprincipen, nämligen då parten vunnit huvuddelen. Han tillade att stöd härför fanns i förarbetena, även om en sådan tillämpning tycktes sakna stöd i lag.⁴¹ I den situationen att svaranden redan vidgått det av käranden yrkade, och målet därför endast rörde storleken på ersättningen härav, var tyngdpunktprincipen att föredra enligt Ekelöf.⁴²

V.II Proportionalitetsprincipens tillämpning

Då proportionalitetsprincipen utvecklats i praxis uppstod frågan hur den skulle tillämpas. Welamson avsåg besvara denna fråga.⁴³ Principen utgår som bekant ifrån att utgången ska styra fördelningen av rättegångskostnaderna och i praxis hade detta kommit att utvecklas så att parten vid jämkning får sina kostnader betalade till samma kvotdel som dennes talan bifölls. Welamson menade att ett tankefel härmed begås, nämligen att parten måste ha vunnit hälften av det omtvistade innan denne kan göra anspråk på ersättning från sin motpart. I den situationen att en part vunnit runt hälften av talan ska kostnaderna kvittas och Welamson kallade således den ”punkt” då parterna vunnit hälften var för *kvittningspunkten* (KP). Har part vunnit med en del som överstiger hälften, ska denne ha ersättning med samma del av sina kostnader som den överskjutande delen utgör av hälften av tvisteföremålet. Welamson illustrerade resonemanget enligt följande:

³⁹ Ibid., s. 116.

⁴⁰ Ibid., s. 137.

⁴¹ Ibid., s. 116 f., se särskilt Ekelöfs not 17a.

⁴² Ibid., s. 134.

⁴³ Resonemang och modell är hämtat från Welamson (1989), s. 530 f.

Talan vunnit till:	0/6	1/6	2/6	3/6	4/6	5/6	6/6
Kärandens ersättnings skyldighet	-fullt	-2/3	-1/3	KP	+1/3	+2/3	+fullt

Welamson använde avgörandet i RH 1984:106 som exempel. A hade stämt B och i TR fått halva det yrkade skadeståndet utdömt. A överklagade och HovR utdömde 4/6 av det vid TR yrkade beloppet, kostnaderna vid HovR kvittades. Enligt mallen ovan borde ju B emellertid ha fått 1/3 av sin kostnad betald av A; det tvistiga i HovR var ju de 3/6 av beloppet som A ej fick tilldömd sig i TR. Av dessa 3/6 vann A i HovR 1/6 (vilket motsvarar 2/6, eller 1/3, av den totala talan i HovR). Således menade Welamson att käranden skulle betala 1/3 av svarandens kostnader vid HovR.⁴⁴

V.III Närmare om tyngdpunktprincipen

Ekelöf menade att tyngdpunktprincipen endast kan bli tillämplig då det till någon grad går att särskilja kostnaderna i ett mål. Då det ”inte ens uppskattningsvis” går att särskilja kostnaderna på de olika frågorna kan endast proportionalitetsprincipen bli tillämplig.⁴⁵ Detta gäller även för t.ex. skadeståndsmål, där ju frågan om beloppets storlek ofta bedöms skönsmässigt.⁴⁶ Även Welamson menade att det centrala kriteriet för tyngdpunktprincipens tillämpning är att huvudfrågan på något sätt skiljer sig från rättens skälighetsbedömning.⁴⁷

Heuman har skrivit om hur ”tung” tyngdpunkten ska vara för tyngdpunktprincipens tillämplighet.⁴⁸ Till stöd för sitt resonemang behandlar Heuman ett avgörande från HD.⁴⁹ Målet rörde dels huruvida ett köp skulle bedömas enligt KöpL eller KKöpL, dels om varan var felaktig och den eventuella ersättningens storlek. Kärandens talan hade bifallits till cirka hälften. Angående rättegångskostnaderna fastslog majoriteten att tyngdpunktprincipen ej var tillämplig, då inga

⁴⁴ Jfr bilaga 1.

⁴⁵ Ekelöf, Bylund och Edelstam (2015), s. 309.

⁴⁶ Ibid., 309 f.

⁴⁷ Welamson (1982), s. 111.

⁴⁸ Heuman (2006), s. 110 ff.

⁴⁹ HD:s dom i mål T 2703-97.

”särskilda omständigheter” förelåg.⁵⁰ Istället skulle proportionalitetsprincipen nyttjas och kostnaderna kvittades. Två JustR var skiljaktiga och anförde att tyngdpunktprincipen skulle användas, eftersom den av käranden vunna frågan om varans fel utgjort tyngdpunkten i processen. Heuman menar att HD:s nyttjande av proportionalitetsprincipen i fallet är tveksam, eftersom det funnits två tyngdpunksfrågor, båda vunna av käranden. Heuman menar att HD i avgörandet tolkat tyngdpunktprincipen så strängt att det kan ha uppställt en presumtion för proportionalitetsprincipen. Då målet publicerades som referatfall uteslöts bedömningen i kostnadsfrågan helt.⁵¹ Detta kan enligt Heuman tolkas som att HD inte önskade införa en strängare praxis för tillämpningen av tyngdpunktprincipen.⁵²

VI Analys

För att underlätta för läsaren är denna del av arbetet indelat i flera underrubriker. Analysens övergripande struktur följer den ordning i vilken frågeställningarna presenterats i I.III. Inledningsvis analyseras rättsläget (VI.I), därefter presenteras regleringens möjliga påverkan på parternas processföring (VI.II). Därefter analyseras denna påverkan mot bakgrund av syftet bakom 18 kap. 4 § RB (VI.III). Avslutningsvis presenteras ett förslag *de lege ferenda* (VI.IV)

VI.I Om valet av princip

Rättsläget får anses vara tydligt med avseende på att rättegångskostnaderna fördelas enligt endera av två principer; proportionalitetsprincipen eller tyngdpunktprincipen. Även när det gäller hur principerna är avsedda att tillämpas torde rättsläget vara tydligt.⁵³ Otydlighet föreligger emellertid rörande hur valet dem emellan ska göras.

⁵⁰ Heuman (2006), s. 111

⁵¹ NJA 2001 s. 155.

⁵² Märkas ska att texten skrivits i syfte att belysa problem med HD:s prejudikatbildning, men författaren menar att den ändock innehåller slutsater av intresse här.

⁵³ Se t.ex. Welamsons tabell under V.II.

VI.I.I Kraven för tyngdpunktprincipens tillämplighet

Då HD i praxis nyttjat proportionalitetsprincipen har ofta anförts att så har skett eftersom det saknats *särskilda omständigheter*. Omvänt torde kunna sägas att det krävs sådana omständigheter för att tyngdpunktprincipen ska bli tillämplig. Det tycks som om i vart fall tre krav ska vara uppfyllda för att sådana omständigheter ska kunna sägas föreligga.

För det första krävs en tyngdpunkt av *visst slag* (av författaren kallad *kvalificerad tyngdpunktfråga*). Det är sannolikt så att det avgörande i bedömningen av kvalificering är hur stora kostnader frågan dragit, snarare än hur lång tid som nedlagts på frågan, eftersom det ju är kostnaderna som bestämmelsen reglerar. I praktiken sammanfaller dock ofta dessa båda förhållanden. Detta medför att en sådan fråga sällan rör något som bedöms skönsmässigt, då en sådan bedömning sällan drar stora kostnader.

Hur kvalificerad frågan ska vara är dock svårare att avgöra. I NJA 1978 s. 307 använde HD uttrycket ”huvudsakligen” och fann tyngdpunktprincipen tillämplig. Avgörandet ska i detta hänseende ställas mot avgörandet i T 2703-97, där det inte räckte att parterna ”främst argumenterat” rörande tyngdpunktfrågan. Det sistnämnda avgörandet har kritiserats av Heuman, som menar att en tillräckligt kvalificerad tyngdpunktfråga förelåg.⁵⁴ Författaren menar att HD i 1997 års avgörande inte följde den praxis som uppställts genom NJA 1978 s. 307. Det är t.o.m. så att 1997 års avgörande torde innehålla en än mer kvalificerad tyngdpunktfråga.

För det andra krävs att denna kvalificerade tyngdpunktfråga är att bedöma utifrån annat material än övriga frågor i målet. Sannolikt är kravet uppställt för att kostnaderna för tyngdpunktfrågan ska gå att skilja från den för övriga frågor. Emellertid är kravet ej strikt, HD tycks nöja sig med att en sådan uppdelning i vart fall kan ske skönsmässigt.⁵⁵ Även i doktrin har det lyfts fram att tyngdpunktprincipen kräver att kostnaderna går att särskilja på något sätt. Även här tycks det tillräckligt att uppdelningen kan ske uppskattningsvis.⁵⁶

⁵⁴ Jfr Heuman, del V.III.

⁵⁵ Jfr NJA 1982 s. 804.

⁵⁶ Del V.III.

För det tredje krävs att parten haft en viss grad av framgång i tyngdpunksfrågan och i målet i övrigt. Belysande för detta är skillnaden i utfall mellan NJA 1978 s. 307 och RH 1995:135. I bägge fallen fann domstolen att det fanns en tyngdpunksfråga, i vilken käranden hade framgång (huruvida en skadeståndsgrundande händelse och skada förelåg). I det förra fallet vann käranden hela tyngdpunksfrågan och 2/5 av skadeståndet. I det senare fallet vann käranden tyngdpunksfrågan endast delvis och 1/3 av det yrkade skadeståndet. I det förra fallet nyttjades tyngdpunksprincipen, och i det senare proportionalitetsprincipen. En rimlig slutsats är att gränsen för tyngdpunksprincipens tillämpning går någonstans däremellan. Framgång i hög grad i tyngdpunksfrågan är dock sannolikt det viktigaste. Det ska dock noteras att HD ej tagit ställning till det senare fallet.

VI.II Presumeras proportionalitetsprincipen?

I flera avgöranden tycks HD först avfärda tyngdpunksprincipen, innan domstolen slår fast att proportionalitetsprincipen ska användas. I doktrin har man frågat sig huruvida det föreligger en presumtion för proportionalitetsprincipen.⁵⁷ Författaren menar att HD:s resonemang möjligen talar för att det finns en sådan presumtion, då det krävs en särskild situation för att avvika från proportionalitetsprincipen.⁵⁸

Å andra sidan kan sägas att den omständigheten att HD valde att utesluta det väldigt strikta resonemang som fördes i kostnadsfrågan i T 2703-97 då rättsfallet infördes i NJA talar emot att HD velat uppställa en presumtion. Till detta ska läggas att sättet på vilket HD behandlar tyngdpunksprincipen i NJA 1979 s. 567 snarare talar för att proportionalitetsprincipen och tyngdpunksprincipen är till för olika situationer, men att den situationen där proportionalitetsprincipen är tillämplig är klart vanligare.

VI.II Något om hur parternas processföring kan antas påverkas

Rättsläget är långt ifrån tydligt, men proportionalitetsprincipen tycks således vara vanligare vid fördelningen av rättegångskostnader. Frågan parterna bör ställa sig är *när kan vi anta att tyngdpunksprincipen istället kommer nyttjas*. Svaret beror av flera variabler som parterna svårligen

⁵⁷ Jfr Heuman, del V.III.

⁵⁸ Se särskilt NJA 1982 s. 804.

kan kontrollera och förutse, bl.a. huruvida tyngdpunksfrågan är ”tillräckligt tung” för att vara kvalificerad och hur mycket parterna kan vänta sig vinna i övrigt (något som ju domstolen ofta avgör skönsmässigt).

Ett exempel illustrerar svårigheterna.⁵⁹ Käranden har köpt en fastighet och vill göra gällande tre fel; golvet, taket och skorstenen. För varje fel yrkas nedsättning av köpeskillingen med 50 000 kr, svaranden bestrider samtliga yrkanden. De två första felen är relativt enkla att bevisa. Det sista felet är svårt att bevisa och kommer att kräva stora resurser i processen. I samtliga fall bedöms den beloppsmässiga utgången skönsmässigt av domstolen. Väljer käranden att låta talan omfatta även skorstenen blir kostnaderna stora, men denne kan då vid vinst ha en chans att få samtliga kostnader ersatta enligt tyngdpunktprincipen. Risken finns dock att domstolen inte finner tyngdpunktprincipen tillämplig och samtidigt, efter en skönsmässig bedömning, utdömer lägre ersättning än den yrkade. Käranden får då kännas vid en rättegångskostnad som sannolikt är större än kostnaden för en ny skorsten.

Käranden väljer därför möjligen att endast väcka talan avseende golvet och taket. Dessa båda frågor är enkla att processa om och drar således små kostnader för käranden. Domstolen kommer sannolikt att använda proportionalitetsprincipen vid fördelningen av rättegångskostnaderna och käranden riskerar att få bära delar av dessa om domstolen sätter ned ersättningen efter en skönsmässig bedömning. Av exemplet följer att det är ett rimligt antagande att rättslägets oklarheter påverkar parterna.

VI.III Principernas överensstämmelse med motiven

För att avgöra huruvida principernas påverkan på processen är förenlig med motiven bakom 18 kap. 4 § RB måste även principerna jämföras med de syften och motiv som ligger bakom regleringen.

Som behandlas i del III.II.I var den stora nyheten i RB:s regler om kostnadsfördelning inte det materiella innehållet, utan reglernas syfte. Istället för att vara ett redskap för att straffa blev

⁵⁹ Exemplet förutsätter naturligtvis att käranden har mycket god förståelse för gällande rätt vad avser rättegångskostnadernas fördelning.

kostnadsfördelningen ett sätt att tillförsäkra parterna rättskydd. Enligt PK skulle rättsskyddet garanteras genom att utgången i målet blev avgörande för fördelningen av kostnaderna.⁶⁰

I doktrin menar flera författare att kostnadsfördelningen endast följer detta nya syfte om den sker som i separata processer.⁶¹ Vad detta innebär är lite oklart, men författaren menar att detta sannolikt ska förstås så att det är proportionalitetsprincipen som ska nyttjas. Ekelöf, till skillnad från Welamson, har framfört att tyngdpunktsprincipen visserligen kan anses förenlig med motiven, men att principen inte finner stöd i lydelsen av 18 kap. 4 § RB.

Författaren menar att motiven inte ska förstås som så att det enbart är den beloppsmässiga utgången som inverkar på fördelningen av rättegångskostnaderna och att detta skulle göra proportionalitetsprincipen till den enda tillämpliga principen. Eftersom syftet enligt PK var att göra det skydd som den vinnande parten får fullständigt, bör det även beaktas vilka kostnader som varit förenade med olika delar av processen.⁶² Exemplet i del VI.II visar på resonemangets riktighet. Om parten underlåter att väcka talan avseende en viss fråga eftersom denne vet att proportionalitetsprincipens tillämpning kan komma att göra att denne inte får kostnaderna ersatta förvägras ju parten rättssystemets hjälp.

Det är vidare orimligt att se endast till utgången i målet vid bestämmande av vem som ska vara att se som den enligt motiven vinnande parten. Vinner parten de centrala frågorna för att sedan få sin yrkade ersättning nedsatt efter en skönmässig bedömning borde parten ändock ses som vinnande, eftersom rätten hållit med denne i det huvudsakligen tvistiga. Det är således författarens mening att tyngdpunktsprincipen är förenlig med motiven bakom 18 kap. 4 § RB. Dessutom torde principen vara förenlig med lagtexten, då denna stadgar att part ska få full ersättning i fall då vad denne tappar är ”av allenast ringa betydelse” (18 kap. 4 § 1 st 2 p.).

Ekelöf menar att en tillämpning av proportionalitetsprincipen gör att parterna yrkar så rimliga belopp som möjligt.⁶³ Det är visserligen sannolikt att en sådan effekt kan bli fallet, men författaren

⁶⁰ Se citatet vid not 16.

⁶¹ Del VI.

⁶² Jfr citatet vid not 16.

⁶³ Del VI.

menar att det även hade fått andra effekter. En möjlig sådan illustrerades i exemplet ovan. Käranden vet att den aktuella frågan (skorstenen) kommer att kräva stora resurser, men att de två övriga frågorna är billigare. Dessutom vet käranden att domstolen kommer bedöma beloppet skönsmässigt. Om käranden i detta exempel väljer att låta talan omfatta även skorstenen och vinner denna fråga och det därtill yrkade beloppet helt, men förlorar delar av de yrkade beloppen med grund i golvet och taket, straffas ju denne om proportionalitetsprincipen används. Denne har ju nämligen lagt stora resurser på en fråga (skorstenen) och sedan vunnit den. Resultatet är att käranden väljer att inte väcka talan angående skorstenen, vilket knappast kan sägas vara i linje med motiven bakom RB.

VI.IV En kommentar *de lege ferenda*

Författaren vill här erinra om att HD i sitt avgörande i NJA 1979 s. 567 tycks möjliggöra jämkning enligt tyngdpunktprincipen.⁶⁴ Det synes således ej vara nödvändigt att behandla tyngdpunktprincipen på så sätt att den antingen leder till att en part bär hela kostnaden eller att man istället nyttjar proportionalitetsprincipen. Stöd för en sådan tillämpning av tyngdpunktprincipen tycks finnas i förarbetena. PK menade att tyngdpunktprincipen kan användas både för att jämka kostnaderna och för att tillerkänna endera parten full ersättning.⁶⁵ Samma krav som redovisats i del VI.I.I bör sannolikt uppställas för att tillämpa tyngdpunktprincipen för att jämka parts kostnader. PK menade att jämkning kunde ske när det var *uppenbart* att ett av käranden vunnit käromål kostat mer än ett av denne tappat. Detta skulle kunna tolkas som att det andra kravet kan mildras något.⁶⁶ En sådan tillämpning av tyngdpunktprincipen överensstämmer även med syftet bakom 18 kap. 4 § RB, eftersom parten härigenom får ersättning för den kostnad denne haft för att få sin rätt erkänd.⁶⁷

VII Sammanfattande kommentar

I praxis har två principer kommit att utvecklas vid fördelningen av rättegångskostnaderna enligt 18 kap. 4 § RB, proportionalitetsprincipen och tyngdpunktprincipen. Deras innebörd är tydlig, men knappast deras inbördes förhållande eller kraven för deras tillämplighet. Således är rättsläget till

⁶⁴ Jfr det andra citatet under IV.III.

⁶⁵ Jfr del III.II.II.

⁶⁶ Del VI.I.I.

⁶⁷ Jfr citatet vid not 16.

viss del oklart. Det synes dock vara tydligt att proportionalitetsprincipen är den vanligaste och att tyngdpunktsprincipens tillämplighet fordrar att flera krav är uppfyllda. Det kan antas att rättslägets oklarhet drabbar parten i ett tvistemål, på så sätt att denne anpassar sin talan eller helt avstår denna. Härigenom går parten förlustig det rättskydd som RB ämnar säkerställa denne genom 18 kap. 4 §. Avslutningsvis menar författaren dock att de bägge principerna borde kunna användas mer flexibelt av domstolarna och att man därigenom kan uppnå en bättre överensstämmelse med motiven.

KÄLLFÖRTECKNING

Tryckta källor

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1926:33, *Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning*

SOU 1938:44, *Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk*

Propositioner

Prop. 1999/2000:47, *Brottsoffers ansvar för rättegångskostnader*

Elektroniska källor

Fitger m.fl., Rättegångsbalken m.m. (30 juni 2016, Zeteo), kommentaren till 18 kap. 4 §.

Litteratur

Ekelöf, Per Olof (1960), ”Fördelningen av rättegångskostnader enligt RB 18:4”, i: Elvin, Gösta och Hult, Phillips (red.), *Rättsvetenskapliga studier ägnade minnet av Phillips Hult*. Stockholm, Almqvist & Wiksell s. 110-147

Ekelöf, Per Olof (2014), *Rättegång - andra häftet*, åttonde upplagan. Stockholm, Norstedts juridik

Ekelöf, Per Olof & Bylund, Torleif & Edelstam, Henrik (2015), *Rättegång - tredje häftet*, sjunde upplagan. Stockholm, Norstedts juridik

Heuman, Lars (2006), ”Tolkning av prejudikat som bygger på felaktig rättstillämpning”, i: Eliason, Marianne och Regner, Göran och Vogel, Hans-Heinrich (red.), *Festskrift till Rune Lavin*. Lund, Juristförlaget i Lund s. 93-113

Jacobsson, Ulla (1964), *Parts kostnad i civilprocess*. Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag

Kallenberg, Ernst (1939), *Svensk civilprocessrätt band 2 del 7*. Lund, Gleerup förlag

Kleineman, Jan (2014), ”Rättsdogmatisk metod”, i: Korling, Fredric och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, upplaga 1:4. Lund, Studentlitteratur AB s. 21-45

Neumann, Christian (1869), ”Om ersättning af rättegångskostnad”. *Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning*, Stockholm, s. 59-70

Olivecrona, Karl (1960), *Rätt och dom*. Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag

Welamson, Lars (1964), ”Varför gynna käranden? - Principer om rättegångskostnad under debatt”, i: Lejman, Fritjof och Strömberg, Håkan och Wallén, Per-Edwin och Norbeck, Lars (red.), *Festskrift tillägnad professor, juris doktor Karl Olivecrona vid hans avgång från professorsämbetet den 30 juni 1964 av kolleger, lärjungar och vänner*. Stockholm s. 684-709

Welamson, Lars (1982): ”Svensk rättspraxis” *SvJT*, Uppsala s. 81-192

Welamson, Lars (1989): ”Svensk rättspraxis” *SvJT*, Uppsala s. 497-652

Wildte, Sigurd (1931), *Kostnader i civil rättegång*. Göteborg, Elanders förlags aktiebolag Västra Sverige AB

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1973 s. 623

NJA 1978 s. 307

NJA 1979 s. 567

NJA 1982 s. 559

NJA 1982 s. 804

NJA 1987 s. 719

NJA 1988 s. 532

NJA 2001 s. 155

Dom i mål T 2703-97, meddelad 27 mars 2001

Övriga domstolar

Göta Hovrätt, RH 1984:106

Hovrätten för Västra Sverige, RH 1995:135

Nyköpings tingsrätt, dom i mål T 2153-15, meddelad 2016-11-04

Bilaga 1

Här återges en lathund som används vid domstolarna vid rättegångskostnadernas fördelning. Den bygger i stort på Welamsons modell återgiven i del V.II i uppsatsen och kan därför användas för att förstå denna.

